

КРИСТИАН ТАКОВ

АБСТРАКТНИТЕ СДЕЛКИ В СВЕТЛИНАТА НА ПОНЯТИЯТА ЗА АБСТРАКТНОСТ И КАУЗАЛИТЕТ

ПЛАН НА ИЗЛОЖЕНИЕТО

<p>1 ВЪВЕДЕНИЕ</p> <p>1.1 Причини за неяснотата при абстрактните сделки</p> <p>1.2 Ход на изследването</p> <p>2 КРАТЪК ПРЕГЛЕД НА СХВАЩАНИЯТА ЗА КАУЗАТА</p> <p>3 ГОСПОДСТВУВАЩОТО СХВАЩАНЕ ЗА КАУЗАТА И ОБЩОПРИЕТАТА Й ДЕФИНИЦИЯ В БЪЛГАРСКАТА ДОКТРИНА</p> <p>4 ТЕРМИНОЛОГИЧНИ УТОЧНЕНИЯ</p> <p>5 КАУЗАТА НЕ Е НЕОБХОДИМ ЕЛЕМЕНТ ОТ СДЕЛКАТА</p> <p>5.1 Аморфност на каузата</p> <p>5.2 Тежест на доказване на липсата на основание</p> <p>5.3 Липсата на кауза не е самостоятелно основание за нищожност</p> <p>5.4 Липсата или неосъществяването или застрашаването на основанието винаги ли са основание за нищожност или могат да имат и други последици?</p> <p>5.5 Каузата, разбрана като скрито валутно отношение или отношение на покритие</p> <p>5.6 Обобщение</p>	<p>6 ЗНАЧЕНИЕ НА ТЕРМИНИТЕ “АБСТРАКТНОСТ” И “КАУЗАЛНОСТ”</p> <p>6.1 Абстрактност и каузалност спрямо какво?</p> <p>6.2 Предефиниране на понятията “кауза” и “абстрактни сделки”</p> <p>7 КАУЗАЛИТЕТ И АБСТРАКТНОСТ НА ПРАВООТНОШЕНИЯТА ПОМЕЖДУ ИМ</p> <p>7.1 Дефиниране на каузалитет и абстрактност на правоотношенията</p> <p>7.2 Принципен каузалитет в рамките на едно и също правоотношение</p> <p>7.3 Принципова абстрактност между отделни правоотношения</p> <p>7.4 Изключения от горните принципи</p> <p>7.4.1 Изключения от каузалитета в рамките на едно правоотношение</p> <p>7.4.2 Изключения от абстрактността между две различни правоотношения</p> <p>7.5 Обобщение</p> <p>8 ИНТЕНЗИТЕТ НА АБСТРАКТНОСТТА МЕЖДУ ПРАВООТНОШЕНИЯТА</p> <p>9 ВЪПРОСЪТ ЗА ФОРМАТА НА СДЕЛКИТЕ, ПОРАЖДАЩИ АБСТРАКТНИ ПРАВООТНОШЕНИЯ. ДОПУСТИМОСТ НА УГОВАРЯНЕТО НА АБСТРАКТНОСТ</p> <p>10 FACIT</p>
--	---

1 ВЪВЕДЕНИЕ

1.1 ПРИЧИНИ ЗА НЕЯСНОТАТА ПРИ АБСТРАКТНИТЕ СДЕЛКИ

Стара истина в науката е, че когато за едно понятие има множество дефиниции, или само една от тях е вярна, или (което е по-вероятно) всичките са неверни. В правната наука пък наличието на множество дефиниции най-често се дължи на липсата на нормативна установеност или нормативна еднозначност на понятието, което означава, че това понятие е заченато от доктрината в грях със самолюбие на доктринерите. Съдбата на подобни фантомни творения е винаги интересна и в повечето случаи – упорно дълга. Това е така, понеже заблудата на един голям ум кара потомците, съмнявайки се в собствените си възможности, да се съгласяват покорно с грешката му. Когато едно понятие или твърдение, зад което стои тежък авторитет, не може да се разбере, то просто се наизустява. След като се наизусти, то се възпроизвежда във всички следващи съчинения, придобива славата на нещо, за което всички знаят че го има, но никой не го е виждал. Накрая това понятие се сакрализира. Посвягането на такова “свещено” понятие изисква доста смелост и със сигурност води до неприятности за извършилият светотатството.

В българската доктрина въпросът за същината на абстрактните сделки не е изяснен по задоволителен начин.

Римляните говорят за кауза (causa) само спорадично, без да изграждат някакво общо понятие за нея. Те на едно място споменават за *condictio ob iniustam vel turpem causam*, на друго говорят за *condictio sine causa*, те говорят за *causa donandi* или за *causa testandi*. В последствие глосаторите и постглосаторите доразвиват тази теория; Н. Capitant в своята „De la cause des obligations“ задълбочава заблудата, намерила нормативен израз в Code Napoléon, откъдето се е промъкнала през не особено дребното сито на рецепцията и в стария ЗЗД. Новият ЗЗД, влачен от вековни инерции, не посмява да се освободи от учението за каузата¹. В крайна сметка, онова, което древните юристи са назовавали с мъглявото понятие “кауза”, днес се е превърнало в множество конкретни институти. Те са изброени в чл. 26, ал. 1 и 2 ЗЗД², чл. 27 и сл., чл. 87 и сл. и др.. Каузата обаче е красиво понятие, старо понятие, авторитетно понятие и затова всички последващи умове в доктрината изпитват обяснимото, но не твърде основателно желание да я запазят – явно водени от мотото “*nes prodest, neque nocet*“. Това желание, оплодено с научната добросъвестност, води до стремлението, тя да се обясни. Напразен полет на духа – каузата не може да се обясни поради простата причина, че тя не съществува (поне като предпоставка за действителност на сделките). Днешната правна наука е диверсифицирала и е назовала със специфични понятия явленията, които римляните общо и абстрактно, и в крайна сметка – неточно, са наричали с думата „causa“.

Явно този проблем – за каузата – е изключително фундаментален. Фундаменталните проблеми се отличават принципно с това, че нямат почти никакво практическо значение. Поради това и доктрината не е била в достатъчна степен предизвикана да се занимава с каузата и търпи несъвместими помежду си схващания, както и теории, чиято вътрешна противоречивост преминава границите на научното приличие.

Проблемът с каузата (основанието, причината) е наред с всичко друго и езиков. Нерядко в понятийната система на правната наука за едно и също явление се използват различни термини. В българската правна доктрина това разноезичие до голяма степен се дължи на непрецизния до безотговорност език на законодателя.

Така например думата “добросъвестно” се използва както като квалификация на изпълнението с грижа на добър стопанин (чл. 63 ЗЗД), така и като незнание на определени обстоятелства (чл. 78 ЗС); терминът “погасяване” се използва не само да се посочат последиците на погасителната давност (чл. 110 и сл. ЗЗД), но и за преклудирание на права (чл. 87 и чл. 197 ЗЗД); под “закон” се разбира не само акт на Народното събрание, а и подзаконов нормативен акт (чл. 26, ал. 1 ЗЗД) и т.н.

1.2 Ход на изследването

След традиционния и необходим преглед на досегашните схващания за каузата ще се опитам да направя някои терминологични уточнения на това понятие.

Ще последва критичен анализ на каузата като основание за недействителност, от който ще произтече и отговорът на въпроса, дали тя всъщност е такова основание, или е резултат на законодателна грешка. Ще се направи опит, каузата да се разгледа не само в досега обичайната светлина, а да се види, дали тя не представлява някакъв нов феномен.

Център на това съчинение е изясняването на понятията “абстрактност” и “каузалитет” и извеждане на общите принципи на абстрактност между две отделни правоотношения и каузалитет вътре в рамките на едно и също правоотношение. Ще се разгледат и множество изключения от тези принципи, като се обясни, защо тези изключения съществуват.

Ще се обърне внимание и на въпроса, какъв е интензитетът на абстрактността между отделните правоотношения, тъй като тази абстрактност има и количествени измерения, т.е., за не може да се пита, “има ли я или я няма”, а е по-правилно да се замислим, до каква степен тя съществува.

¹ Че става дума за инерция, може да се види и от обстоятелството, че някои законодателства, например германското, не познават липсата на кауза като основание за недействителност на сделките.

² Без договорите върху неоткрити наследства, привидните договори и липсата на съгласие, за които ще стане дума по-сетне.

Най-накрая се разглежда накратко въпросът за формата на сделките, които пораждат абстрактни правоотношения и се обсъжда възможността, страните да постигат чрез свои уговорки или модификации на правните средства желана от тях абстрактност.

2 КРАТЪК ПРЕГЛЕД НА СХВАЩАНИЯТА ЗА КАУЗАТА

Правната книжнина се е занимавала преди всичко с въпроса за каузата, не и с проблема за абстрактността. Повечето автори се задоволяват да дефинират абстрактността като контрадикторно понятие на каузалността³.

Няма единство в мненията за същината на каузата (причината, основанието). Едни схващания отъждествяват причината със (i) стопанската цел на договора, други я виждат във (ii) взаимната обвързаност на всички права и задължения от един и същи договор, като така приравняват причината на английското понятие „consideration“ (насрещна престация). Трета група автори (така нар. „обективисти“) разглеждат (iii) причината на правните последици като *causa efficiens*, т. е. отъждествяват я със самия правопопроизводящ юридически факт. Четвъртото течение (iv) свежда *causa*-та до предмета на задължението. Наред с това съществуват и схващания, че каузата била (v) мотивът, (vi) детерминиращият (решаващ) мотив, (vii) икономическото основание за съществуването на облигацията, че тя била (viii) заместител на изискването за съответствие с добрите нрави и императивните законови разпоредби.⁴ Съществува и (ix) школата на т.нар. „антикаузалисти“, които предлагат каузата да отпадне въобще като необходим елемент на сделката⁵.

При такава пълна обърканост и идещо от нея неизбежно смесение между отделните понятия не е чудно, че за същината на каузата, съответно на абстрактността, царя голяма (при това премълчавана и заобикаляна) неяснота.

Неизяснеността на проблематиката за каузата и за абстрактността при абстрактните сделки е довела до логичния резултат, че в българската съдебна практика почти няма решения, които да се занимават с проблема за липсата на основание. Единствените две решения по този проблем по стария Закон за задълженията и договорите (отм.)⁶, са от тридесетте години на века и се занимават с възражения от менителница, издадена без основание⁷. Под „без основание“ ВКС е разбирал, че менителницата е издадена, без задължението по нея да се основава на съществуващо задължение извън нея. Съдебната практика от втората половина на века (по сега действащия Закон за задълженията и договорите (ЗЗД)) проявява склонност да търси и да установява липсващо основание при договор за прехвърляне на имот срещу гледане и издръжка в случаите, когато прехвърлителят няма нужда от издръжка или е дотолкова болен, че е ясно, че ще умре кратко след сключването на договора⁸.

³ Така (неизрично) Павлова, М., Гражданско право, обща част, т. 2, стр. 86; Таджер, В., Гражданско право на НРБ, обща част, дял II, стр. 207; Василев, Л., Гражданско право, обща част, нова редакция на Ч. Големинов, 1993 г., стр. 267.

⁴ За подробности по всички тези схващания вж. вместо всички Диков, Л., Абстрактните правни сделки по нашето гражданско право, в Годишник на Юридическия факултет на Софийския университет, 1931-1932, стр. 5—22.

⁵ За подробности вж. Диков, Л., *op. cit.*, стр. 14 и сл. и посочените там автори.

⁶ Чл. 8, 24 - 27 ЗЗД (отм.) гласят:

“Чл. 8. Съществените условия, които се изискват за действителността на един договор, са една позволена от закона причина за задължение.

.....

Чл. 24. Задължението, което няма причина, или което е основано върху лъжовна или незаконна причина, не може да има никакво действие.

Чл. 25. Договорът е действителен, макар и да не е изразена неговата причина.

Чл. 26. Причината се предполага да съществува, догдето не се докаже противното.

Чл. 27. Причината е незаконна, когато тя е противна на закона, на добрите нрави или на обществения ред.”

⁷ Така решения на ВКС № 11/1930 год., пор. №566 и № 680/1930 г., пор. №2943 (цитирани по Цукев, Г., Съдебна практика, кн. I и III за 1930 – 1931 година).

⁸ Така решение №148/1991 по гр.д. 1448/90 на I ГО, Бюлетин на ВС 6/1991, решение №1040/1993 по гр.д. 382/93 на II ГО, Бюлетин на ВС 11/1993, решение №871/1996 по гр.д. 453/96 на II ГО, Бюлетин на ВС 1-2/1997. Това са най-новите решения, които продължават досегашната константна практика на ВКС.

В по-новата ни литература с проблема за каузата се е занимавал А. Калайджиев⁹. В своите съчинения обаче той не дава отклоняващо се определение на причината, а се присъединява към господстващата дефиниция¹⁰. Не е по-различно и положението при Л. Диков в цитираната студия. Посочените автори, както и О. Герджиков¹¹ клонят към схващането, макар и не при всички тях изрично формулирано, че каузата се свежда до наличието на някаква насрещна престация (consideration).

3 ГОСПОДСТВУВАЩОТО СХВАЩАНЕ ЗА КАУЗАТА И ОБЩОПРИЕТАТА ѝ ДЕФИНИЦИЯ В БЪЛГАРСКАТА ДОКТРИНА

Господстващото мнение определя каузата като „онази типична непосредствена цел“, към която са насочени правните последици на сделката¹². Т. е. „правна цел“ са не мотивите на автора на сделката¹³, а волята му да предизвика правна промяна в своята или в чужда правна сфера (пораждане или промяна или погасяване на право). Сделките, които нямали такава правна цел или правото се дезинтересирало от нея, били „абстрактни“¹⁴.

На следващо място се изтъква, че сделката, която няма кауза, е нищожна (26 ал. 2 ЗЗД), като на тази основа разграничението между абстрактни и каузални сделки се свежда до това, че във фактическия състав на абстрактната сделка нямало кауза или че правото се дезинтересирало от нея. Каузата при абстрактните сделки била следователно ирелевантна за действителността на сделката. Казва се също, че при абстрактните сделки длъжникът не може да прави възражения. Не се уточнява, дали тези възражения биха идели от самата правна сделка или от правоотношението, което се крие зад нея. Винаги при абстрактна сделка авторите мълчаливо подразбират, че зад нея се крие друга, каузална сделка. Там обаче те под кауза разбират нещо съвсем различно – именно онова, което се нарича „насрещна престация“¹⁵.

Така като правен ефект на абстрактната сделка се изтъква едно единствено нейно качество – невъзможността по абстрактната сделка да се предявяват възражения и то – възражения от друго правно отношение, породено от различен юридически факт (т.нар. „валутно“ или „каузално“ отношение или „отношение на покритие“¹⁶).

⁹ В статиите си „За абстрактните сделки по българското право“, сп. „Държава и право“, бр. 7/1990 г. и „За основанието на правните сделки“, сп. „Съвременно право“, бр. 1/1990 г.

¹⁰ Така на стр. 25 от статията „За абстрактните сделки по българското право“ и стр. 24 от статията „За основанието на правните сделки“.

¹¹ Герджиков, О., Нищожни сделки – понятие и основания, дисертация за присъждане на научната степен „кандидат на юридическите науки“, София, 1978 г. (непубл.), стр. 233 – 236.

¹² Така **Василев, Л.**, Гражданско право, обща част, нова редакция на Ч. Големинов, 1993 г., стр. 265, **Таджер, В.**, Гражданско право на НРБ, обща част, дял II, стр. 207, също **Павлова, М.**, Гражданско право, обща част, т. 2, стр. 84, към които се присъединява и **Калайджиев, А.**, За абстрактните сделки по българското право, сп. „Държава и право“, бр. 7, 1990 год., стр. 31.

¹³ В тоя смисъл погрешно е схващането, че при дарението и завещанието мотив и кауза съвпадали (така **Flume, W.**, Das Rechtsgeschäft, 1. Aufl., Springer Verlag 1965, S. 171 ff., **Тасев, Хр.**, Българско наследствено право, 1987, стр. 95; обратно – **Цончев, Кр.**, Договор за дарение, София, 1988, ст 24 и сл.). Целта (каузата) на дарителя, респективно завещателя, е да породи или прехвърли право в имуществото на друго лице. Мотивите му са без значение. Неморалността или противозаконността на мотива при тези сделки е самостоятелно и характерно само за тях основание за нищожност (чл. 226, ал. 3 ЗЗД, чл. 42 б. „в“ ЗНасл.). Смесването на мотив и кауза при тези две сделки е произволно. Каузата – непосредствената цел – е да се надари някой или да му се завещае нещо. Мотивът пък лежи на чувствената, а не на волевата плоскост на човешката психика. При разглежданите случаи само по изключение законът отдава значение на мотива, като го въздига до основание за недействителност. Това релевиране на мотива обаче не означава, че законът го приравнява на каузата.

¹⁴ Това схващане е безкритично прието от **Capitant, H.**, De la cause des obligations, Paris, 1927, p. 412 и по инерция се възпроизвежда и до днес.

¹⁵ Освен при дарението и завещанието, където поради липса на насрещна престация доктрината се измъква, като приравнява каузата на мотива: causa donandi или testandi била всъщност animus donandi, съответно testandi.

¹⁶ Това схващане е ясно формулирано всъщност само у **Калайджиев, А.**, „За основанието на правните сделки“, loco citato, стр. 27 и сл.

4 ТЕРМИНОЛОГИЧНИ УТОЧНЕНИЯ

При излагането на господстващото схващане за каузата трябва да се направят две терминологични уточнения.

Първото е за понятията “кауза”, “основание” и “причина” на сделката. Тези понятия се използват синонимно. Същевременно обаче думата “основание” се използва от закона и доктрината и при института на неоснователното обогатяване. Там под “основание” преобладаващото мнение¹⁷ разбира валидно правоотношение, което оправдава настъпилото имуществено разместване. Обогатяването ще е тогава *неоснователно*, когато такова правоотношение (i) липсва, или (ii) е отпаднало с обратна сила, или (iii) не е възникнало по някаква причина. Така за основанието по смисъла на чл. 26, ал. 2 in fine ЗЗД се употребяват три еднозначещи думи, едната от които (“основание”) се използва и по отношение на нещо съвсем различно – неоснователното обогатяване по чл. 55 и сл. ЗЗД.

Това смешение на понятията води и до схващането, че каузата била едно скрито правоотношение, в което се коренят икономическите причини на извършването на дадена сделка. За подробности вж. т. 5.5.

Второто терминологично уточнение – понятията “акцесорност”, “зависимост” и “каузалност” често се употребяват синонимно, в смисъл на определен тип зависимост на едно правоотношение от друго. Според мен между тези понятия има разлика. За нея вж. т. 7.1.

5 КАУЗАТА НЕ Е НЕОБХОДИМ ЕЛЕМЕНТ ОТ СДЕЛКАТА

5.1 АМОРФНОСТ НА КАУЗАТА

Проблемите идат преди всичко от различните феномени, които се обозначават с общото име „правна цел“ (causa). Така не се прави необходимото разграничение между причина на договора и причина на отделното задължение, произтичащо от този договор.

Без всякаква легална опора се твърди, че каузите били следните типизирани видове: *acquirendi, solvendi, donandi, credendi causa* (в закона нищо не е казано за видовете кауза – нито в сега действащата, нито в стария ЗЗД, нито в неговите първообрази – *Code Civil, Codice Civile* – се говори за видове основания). Виждайки недостатъчността на тези каузи, някои автори добавят и *novandi, mutandi, obligandi causa*. Казва се, че за всяка една сделка имало една типична такава кауза, която трябва да си изберем от посоченото множество. Който се справя добре с латинския език, ще може да си добави още и още такива каузи. С което ще постигне само още по-голямо объркване. Опитът да се изброят каузите на всички възможни видове договори, били те наименовани или ненаименовани, ще даде само един плод – нова систематизация на договорите. Смисълът от такава систематизация обаче ще остане мъгляв дори и за самия й автор. Поради възникването на все нови и нови, сътворени от практиката договорни типове каузите не могат да се сместят в някакъв застинал и ненакърним *numerus clausus*.

Подобен опит ще страда и от един много съществен порок. Традиционно в литературата се приема, че покупко-продажбата имала *acquirendi causa*, т.е. основанието или причината й била в това, да се придобие нещо. Това не е вярно. Всяка двустранна сделка има различна кауза за всяка страна по нея. Така ако за продавача може да се каже, че за него каузата е *credendi*, то за купувача е *acquirendi causa*. Съвпадение на каузата и за двете страни има само при единични случаи – например замяната – там и за двете страни каузата е *acquirendi*; също така при обещанието за заем и при банковия кредит – там и за двете страни каузата е *credendi*.

При всички останали двустранни договори обаче, където има разнородност на дължимите престации при двете страни, сме изправени пред поне две различни каузи при един и същи договор. Казвам – поне две, тъй като каузите могат да са и повече. Например при продажбата с уговорка за изкупуване за купувача са налице както придобивната причина (*acquirendi*), така и

¹⁷ Така Василев, Л., *Облигационно право, Отделни видове облигационни отношения*, София 1958, стр. 578. Големинов, Ч. пък разбира основанието като юридическия факт, който поражда това валидно правоотношение.

обезпечителната причина (*securandi causa*, ако ми бъде простено това насилие над латинския език)¹⁸.

Но тук не можем да спрем – при добавяне на случайни елементи към един договор – например разсрочено плащане, отложено преминаване на собствеността, гаранционни клаузи, условия и срокове, валутни клаузи, клаузи за местна подсъдност или арбитражни уговорки и т.н., тези поне две различни каузи се “размножават” и се оказва, че една и съща сделка може да покрие цялата измислена от нас палитра от каузи. От тук може да се направи изводът, че каузите не са определен и затворен брой.

На изтъкнатите недостатъци в конструирането на каузата често се дава следният отговор: когато се говорело за определен тип кауза, характерен за дадена сделка, се имала пред вид “характеризиращата” или “типизираната” престация по тази сделка. Под такава престация се разбира обикновено непаричната престация по договора. Такива разсъждения са типична злоупотреба с науката. Или ще приемем, че каузата е типичната и непосредствена правна цел и тогава ще признаем, че при двустранните сделки имаме принципно каузи от поне два вида, или ще говорим само за “характеризиращи” каузи. Но не и за двете едновременно. Наред с това, ако се впуснем в схващането за “характеризиращата престация” като *alter ego* на каузата, твърде скоро ще стигнем дъното му. На това дъно няма да намерим нищо ново, а само известното от хилядолетия типизиране на договорите (продажба, заем, дарение, влог и т.н.). Застъпниците на тезата за “характеризиращата престация” биха изпаднали в безпомощност да кажат, кое е “характеризиращото” при един договор, при който А се задължава да построи производствени сгради и да ги оборудва с машини, доставени от Б, като при започване на производствената дейност А престира на Б половината от произведените стоки. Застъпниците на тази теза биха изпитали сериозни затруднения и при определянето на “характеризиращата престация” при един договор за гражданско дружество или при фючърсна сделка за покупка на някакъв вид валута.

5.2 ТЕЖЕСТ НА ДОКАЗВАНЕ НА ЛИПСАТА НА ОСНОВАНИЕ

Нека видим, какви ще се случат, в които длъжникът по сделка ще може да възрази, че сделката няма основание. По този начин той ще може да прогласи нейната нищожност (чл. 26, ал. 2 ЗЗД) и така да се освободи от бъдещите твърдения и претенции на кредитора си, че му дължи нещо. Тежестта на доказване на липсата на основание е у длъжника (чл. 127 ГПК във вр. с чл. 26, ал. 2, изр. 2 ЗЗД).

Пред този длъжник обаче се изпречва една сизифовска задача. Защо? Поради обстоятелството, че той трябва да докаже един отрицателен факт (липсата на кауза). Как може да бъде доказан отрицателен факт? Принципът за *negativa non sunt probanda* отдавна е преодолян – отсъствието от реалността на даден факт може да се докаже чрез доказването на положителен факт, който дефинитивно го изключва¹⁹. Но тази привлекателна конструкция не винаги е практически приложима. В случай, че трябва да се докаже липсата на всички възможни основания на дадена сделка, длъжникът ще трябва да обори всяко възможно основание на въпросната сделка. Към това се прибавя и трудността, че основанията на сделките не са някакъв *numerus clausus* (както се видя по-горе, в т. 5.1.). С други думи, длъжникът няма да знае, къде са границите на неговата тежест на доказване. Когато към тази отчайваща ситуация се прибавят и твърденията на кредитора, че въпросната атакувана сделка прикрива някаква друга сделка, длъжникът окончателно ще се завърти в безкраен и порочен кръг на доказване – той ще трябва да аргументира, че и прикритата сделка няма основание. Към тази апокалиптична процесуална картина трябва да добавим и задълженията на страната да посочва всички относими към спора доказателства още с предявяването на исковата молба, респективно до приключването на първото заседание (чл. 110 ГПК).

Не е много по-добро положението на длъжника и когато той се защитава не с отрицателен установителен иск за липса на кауза, а чрез възражение за такава липса. Дори възражението му да бъде уважено и искът на кредитора да бъде отхвърлен, това не препречва възможността, този кредитор да предяви отново иск по същото правоотношение, като изтъкне, че каузата е различна от преди това оборената от длъжника.

¹⁸ В същия смисъл вж. и **Калайджиев, А.**, “За основанията на правните сделки”, цит. източник, стр. 28. Там той предлага следната конструкция – че при различни за всяка от страните каузи може да се извлече една единна, обща за двете страни кауза, а именно – еквивалентно имуществено разместване. Макар тази теза да е логически приемлива, тя не допринася с нищо за изясняване на проблематиката. Тя води само до измисляне на нов вид кауза – на латински тя би могла да се назове *causa mutandi synalagmatica*. Наред с това, тази новосътворена кауза би важала само при двустранните договори и ще е неприложима при едностранните договори и при безвъзмездните имуществени размествания.

¹⁹ Така и **Стамболиев, О.**, Доказването в исковото съдопроизводство, ВСУ “Черноризец Храбър”, 1999, стр. 15 и 30.

От посоченото се вижда, че длъжникът практически никога няма да може да обори презумпцията на чл. 26, ал. 2, изр. 2 ЗЗД. След като едно право (в случая възражение за отсъстваща кауза) е иманентно процесуално незащитимо, можем да се запитаем, дали то въобще съществува. Отрицателният отговор като че ли се налага. Този отрицателен отговор се подкрепя и от следващите разсъждения.

5.3 ЛИПСАТА НА КАУЗА НЕ Е САМОСТОЯТЕЛНО ОСНОВАНИЕ ЗА НИЩОЖНОСТ

Води ли липсващата кауза до нищожност на сделката? Този въпрос изглежда странен при еднозначния текст на чл. 26, ал. 2 ЗЗД. Ако обаче анализираме случаите, в които каузата на сделката (типичната, непосредствена правна цел) липсва, или е отпаднала, или е неосъществена, или е застрашена, или е променена от външни обстоятелства, ще видим, че в много хипотези липсата на основание няма да води до нищожност, а до други резултати.

Върху каузата, разбираана като непосредствена правна цел на сделката, могат да повлияят отрицателно множество обстоятелства. Всички те обаче имат конкретна и самостоятелна уредба в закона. Така в крайна сметка, всички случаи на непостигане или застрашаване, или отпадане, или изначална липса, или промяна на непосредствената правна цел ще се свеждат до някой от следните правни феномени.

1. *Condictio ob iniustam causam* (иск/възражение за противозаконна причина). Тук правото не може да допусне, целта на сделката да се постигне, защото тя е нетърпима за него. Последицата наистина е нищожност, но не поради “липса на основание”, а поради нещо друго. Това друго нещо, преведено на днешен правен език, се назовава “противоречие със закона или заобикалянето му” – чл. 26, ал. 1 ЗЗД.
2. *Condictio ob turpem causam* (иск/възражение за позорна причина), което има съвременния си аналог в противоречието с морала и добрите нрави (включително и договорите върху неоткрити наследства) – чл. 26, ал. 1 ЗЗД. Към тази група случаи може да се прибави и действието във вреда на представлявания (чл. 40 ЗЗД). Осъществяването целта на сделката не може да се допусне, тъй като тя е несъвместима с реда, който правото се опитва да установи. Последицата отново е нищожност. И отново не “липсата на основание” води до тази нищожност, а самостоятелното основание “противоречие с морала”.
3. Липса на предмет – чл. 26, ал. 2 ЗЗД. При една група случаи целта на сделката ще е непостижима поради обективни обстоятелства (невъзможен, погинал предмет) и правото, съобразявайки се с живота, отново обявява сделката за нищожна. В друга група случаи (забранен предмет) става дума всъщност за проявна форма на противоречието със закона и правото последователно не допуска такава сделка да породи правни последици. Но и тук търсената “липсата на основание” е изместена от съвсем конкретна законова разпоредба.
4. Липсваща или опорочена воля. Случаите на липса на воля в широк смисъл са диференцирано уредени от правната система.
 - a) Първата група случаи обхваща същинската липса на воля: непостигане на съгласие при договорите или липса на воля при едностранните сделки. След като няма воля, няма и сделка, следователно не може да се говори въобще за основание на такава несъществуваща сделка. Към тази група случаи трябва да се добавят и привидните договори, при които липсва воля да се породят каквито и да било правни последици, т.е. не може да има и “непосредствена правна цел”. ЗЗД говори, че такива сделки са нищожни. Всъщност, те не са нищожни, а са неизвършени или неключени, т.е. несъществуващи²⁰. Тук трябва да се добавят и изявленията, направени без сериозни намерения (шега, театър, учебен пример), както и заявяването на протест и резерви. Последицата е нищожност.
 - b) Втората група случаи се свеждат до опорочената воля. Воля има, тя е изявена, би трябвало да има и “непосредствена правна цел” (основание). Волята обаче е опорочена било от грешка, от измама, от заплашване, от крайна нужда, от ограничена дееспособност, или от невъзможност за разбиране или ръководене на действията – чл. 27 и сл. ЗЗД и § 8 ЗППДОП. Правната система дава възможност, такава сделка да се унищожи, като така осуетява осъществяването на целта ѝ. Нещата могат да се погледнат и от

²⁰ Внимание върху тази редакционна неточност на ЗЗД досега не е обръщано в достатъчна степен в стандартната ни литература.

противоположния ъгъл – тъй като целта не е или не е могла да бъде наистина желана, на заинтересуваната страна се дава възможност да унищожи сделката.

5. Неизпълнението на двустранния договор представлява трайно или окончателно осуетяване на непосредствената правна цел, с оглед на която той е сключен. Непостигането ѝ в определен период от време или окончателната ѝ непостижимост рефлектират във възможността, такъв договор да бъде развален чрез едностранно волеизявление или по съдебен ред по чл. 87 и сл. 33Д.
6. Възражението за неизпълнен договор по чл. 90 33Д е отговорът за закона на обстоятелството, че осъществяването на непосредствената правна цел е застрашено.
7. Феномените на стопанската непоносимост и нейните последици (чл. 307 ТЗ, чл. 266, ал. 2 33Д) и на намаляването на неустойката поради прекомерност (чл. 92, ал. 2 33Д) пък държат сметка, че макар към момента на сключването на договора непосредствената правна цел да е била налице, в последствие са настъпили обстоятелства, които внасят в нея съществени промени.

Така че каузата като самостоятелен феномен, различен от някое от изброените дотук явления, трудно може да бъде открита в правната действителност. С други думи, когато непосредствената правна цел е неосъществена или е неосъществима или е отпаднала, или е променена или, най-сетне, осъществяването ѝ би било непоносимо (нравствено или стопански), правото предоставя конкретни средства за преодоляване на този порок.

И наистина – как едно лице ще доказва, че сделката, по която е страна, е без кауза, т.е., че нямала онази непосредствена правна цел, която я характеризира като определен вид сделка, извън посочените погоре случаи? Да твърди, че е сбъркало – грешката е основание за унищожаемост, а не за нищожност. Да доказва, че желаният резултат е неосъществим – сделката ще нищожна, но не поради липса на причина, а поради липса на предмет. Да се позовава на виновна невъзможност за изпълнение от страна на длъжника, т.е., че очакваният резултат, желаната непосредствена цел не са се осъществили – тогава договорът ще може да се развали, а не да се обявява за нищожен. Да изплаче, че договорът е станал или се е оказал непоносимо неизгоден – правното средство е чл. 307 ТЗ (или частните случаи на чл. 92, ал. 2 и чл. 266, ал. 2 33Д). Да изтъкне, че сделката е привидна – следствието ще е нищожност, но не поради липса на причина, а поради привидност, която по същината си е липса на воля. Поради законова забрана или противоречие с морала – основанието на нищожността е друго (чл. 26, ал. 1 33Д), а няма да е липсата на кауза (макар под влияние на римскоправната доктрина тук традиционно тук да се говори за *causa turpis vel iniusta*).

Въпреки внимателно проведени търсения няма да можем да открием случай, в който една сделка, която отговаря на останалите изисквания за действителност по чл. 26 и сл. 33Д, да не породи действие поради мистериозното основание “липса на основание”.

5.4 ЛИПСАТА ИЛИ НЕОСЪЩЕСТВЯВАНЕТО ИЛИ ЗАСТРАШАВАНЕТО НА ОСНОВАНИЕТО ВИНАГИ ЛИ СА ОСНОВАНИЕ ЗА НИЩОЖНОСТ ИЛИ МОГАТ ДА ИМАТ И ДРУГИ ПОСЛЕДИЦИ?

Като се разгледат посочените по-горе примери, веднага се набива в очи, че липсата на кауза, разбираана като “непосредствена, типична правна цел на сделката”, в изброените случаи не винаги води до нищожност – понякога тя е основание за унищожаемост, в други случаи дава възможност за разваляне на договора, в трети обосновава само отлагателното възражение за неизпълнен договор, а в една последна група случаи дава възможност, договорът да бъде изменен или най-сетне – да бъде отменен. Така наред с класическата последица на нищожността, се оказва, че отсъствието на каузата (такава, каквато тя се дефинира от господстващото мнение) може да има още пет (!) различни от нищожността последици.

Когато към тази многопосочност на последиците на липсващата кауза се прибави и особената относителна недействителност при липсата на основание при менителничните ефекти, става ясно, че за единно понятие “липса на основание” въобще не може да се говори.

Възражения по менителничен ефект, издаден без основание, могат принципно да се правят само на директния поемател, но не и на лицата, които са го придобили добросъвестно от него чрез джиро – чл. 465 ТЗ. С други думи, може да се каже, че издаденият без основание менителничен ефект е недействителен само спрямо директния поемател и е действителен спрямо добросъвестните джиратари – това е особен случай на относителна недействителност, която се проявява спрямо едни лица и не действа спрямо други лица.

С други думи - липсата на основание (кауза, причина) не представлява някакво отделно основание, а се употребява като едно сумарно понятие, водещо до или свеждащо се до някое от множеството специално изброени в закона основания. Тези специални основания имат

различни правни последици. В литературата се наблюдава един странен стремеж, съществуващи институти да се нарекат с едно общо име – “основание”, “кауза” или “причина”. Този опит само замъглява проблематиката.

5.5 КАУЗАТА, РАЗБИРАНА КАТО СКРИТО ВАЛУТНО ОТНОШЕНИЕ ИЛИ ОТНОШЕНИЕ НА ПОКРИТИЕ

Каузата (основание, причина) може да бъде разбрана в отклонение от общоприетата дефиниция и като наличие на едно скрито валутно отношение или отношение на покритие, което остава неизвестно на третите лица. Това валутно отношение е стопанската причина за извършването на една сделка.

Така А и Б сключват договор, по силата на който А дължи на Б определена парична сума. Вместо да плати на Б, А издава в негова полза запис на заповед (или нарежда на свой длъжник да плати на А чрез издаването на менителница, или издава на А чек срещу своята банка). За трети лица остава неясно, защо А е издал съответната ценна книга. Психологическата и правна цел на А всъщност е била или (1) по този начин да изпълни задължението си към Б (Б се е съгласил на *datio in solutum* – вместо пари е придобил вземане по ценната книга или срещу трето лице) или (2) А е искал да даде допълнителни обезпечения на Б, като му издаде ценната книга, без обаче да се освобождава от първоначалното си задължение. В тези случаи не можем да разберем, дали има обективна новация (замяна на един дълг с друг) или има издаване на ценна книга, която допълнително обезпечава Б, без обаче да погасява вземането му към А. За нас тези отношения остават скрити. Остава скрита и сделката (валутното отношение), от която първоначално е възникнало задължението на А. В гражданския оборот, пред очите на всички се появява само издадената от А ценна книга.

Друг пример – А дължи на Б и се съгласява да стори необходимото, за да се издаде в полза на Б банкова гаранция или акредитив (с оглед обезпечаването на Б или осъществяване на плащането). Съответната банка издава гаранцията или акредитива в полза на Б. Защо обаче тя прави това? Защото между нея и А е бил сключен договор за поръчка (за откриване на акредитив или издаване на банкова гаранция). Ако в текста на гаранцията, респективно акредитива няма данни за тези договори (наричани още договори за покритие), за третите лица те остават неизвестни. За наличието им само може да се предполага. Всъщност в тези случаи банката поема съответното задължение по гаранцията или акредитива в изпълнение на договора за поръчка, който е сключила с А. А е длъжник към Б по силата на валутното отношение между тях. А е същевременно и длъжник на банката по силата на договора за поръчка (отношение на покритие). Стопанската причина, банката да направи волеизявлението за откриване на акредитив или гаранция не е във валутното отношение, а в отношението на покритие. Какво ще стане, ако отношението на покритие (възмезден договор за поръчка) не съществува, или е развалено, или по него се упражнява право на задържане, или е унищожено или е изначално нищожно?

Трети случай – А отново дължи на Б, като В се съгласява да поръчителствува за дълга на А, или да встъпи в този дълг, или да го поеме, или да отговаря солидарно с А. Това В ще стори било по силата на договор с Б (кредитора), било чрез съгласение с А, което Б ще одобри (чл. 101, 102, 121, 138 ЗЗД). Но защо? Къде е стопанската причина, В да се постави в неблагоприятното положение, да отговаря за чуждо задължение? Тази стопанска причина в преобладаващия брой случаи ще се корени в някакъв договор между А и В, който е различен от самото встъпване в дълг, поемане на дълг, уговаряне на солидарност или поръчителството. Този договор е и валутното отношение или отношението на покритие между А и В, за което само те двамата знаят. В това валутно отношение или отношение на покритие се корени стопанското оправдание на сделката, извършена от В. Възможно е обаче, между А и В да няма такава валутно отношение или то да е развалено, по него да се упражнява право на задържане, то да е унищожено или да е изначално нищожно.

Посочените примери ни карат да се замислим, какви ще са последиците на липсващо, развалено, унищожено, парализирано или нищожно валутно отношение или отношение на покритие. Законът принципно не дава възражения на длъжника, които да идат от тези отношения. Това, че те по някаква причина не са породили ефекта си или този ефект е парализиран, не дава правото, да се откаже изпълнение по извършената сделка.

Единственото средство, което законът дава на длъжника, е институтът на неоснователното обогатяване. Чрез кондикциите по чл. 55 – 59 ЗЗД длъжникът може да търси недължимо платеното и то по принцип не от кредитора, а от лицето, с което този длъжник е във валутно отношение или отношение на покритие. Тези кондикции обаче се предявяват принципно в отделни производства, срещу други лица и то – след като е платено. С тях не могат да се парализират претенциите на кредитора.

Едно изключение от този принцип е правилото, което се извлича чрез тълкуване а *contrario* на чл. 465 ТЗ. Длъжникът по менителничен ефект може (1) да противопоставя на приносителя възражения, идещи от личните му отношения с издателя или предходни титуляри на ефекта, ако този приносител е недобросъвестен и (2) да противопоставя същите тези възражения на самия издател, ако той е приносител на менителницата (при издателя тази недобросъвестност ще е налице *per definitionem*) и най-сетне (3) длъжникът по запис на заповед ще може да противопоставя на първоначалния поемател възраженията, идещи от личните им отношения (недобросъвестността на поемателя тук явно ще е налице).

Виждаме, че пороците във валутното отношение и това на покритие само по изключение могат да дадат на длъжника някакво възражение срещу кредитора. Тези пороци по никакъв начин не се отразяват на действителността на задължаването. Това задължаване не е нищожно. С други

думи – каузата в смисъла на чл. 26, ал. 2 ЗЗД не може да се разбира като валутно отношение или отношение на покритие. Тези две отношения са само стопанското оправдание на извършената във връзка с тях сделка. Тяхното уреждане или изпълнение не е непосредствена правна цел на тази сделка.

5.6 ОБОБЩЕНИЕ

Първият извод от казаното дотук, е, че чл. 26, ал. 2 ЗЗД трябва да се тълкува поправително. Липсващата кауза следва да се разбира само като обобщение на множество изрично уредени в закона други феномени. Някои от тях имат за последица нищожност, други – унищожаемост, трети – разваляне, четвърти – пораждането на отлагателни възражения, пети дават възможност договорът да бъде изменян или отменян - а една последна група водят до относителна (а не абсолютна) недействителност на извършената сделка.

Вторият извод е, че каузата на дадена сделка е различна от валутното отношение или отношението на покритие, във връзка с което тази сделка се извършва.

Третият извод е, че каузата не е самостоятелно основание за нищожност на сделките.

Следващият извод е, че няма определен, нито краен брой каузи (основания) на сделките. Доколкото липсата на кауза не представлява самостоятелно основание за недействителност, систематизацията на каузите в някакви групи или тяхното изброяване няма никакво практическо значение.

6 ЗНАЧЕНИЕ НА ТЕРМИНИТЕ “АБСТРАКТНОСТ” И “КАУЗАЛНОСТ”

6.1 АБСТРАКТНОСТ И КАУЗАЛНОСТ СПРЯМО КАКВО?

От правно-езиково гледище терминът „абстрактност“ означава откъснатост, необвързаност, самостоятелност²¹. За такива характеристики обаче може да се говори не при сделките, а само при задълженията, които те пораждат. Тая самостоятелност и необвързаност на задълженията е именно въпросната „абстрактност“.

Следва обаче да се отговори на въпроса — необвързаност от какво?

Думите “абстрактност” и “каузалност” предполагат винаги едно допълнително явление, спрямо което трябва да се съизмерят. Не може да се каже, че едно явление е “откъснато” или че е “зависимо”, без да се каже от какво то е откъснато или от какво то е зависимо. Това е все едно да се каже, че някой е “по-висок”, без да се уточни от кого; да се каже, че нещо “произтича”, без да се спомене от какво.

Във всеки случай абстрактността не означава откъснатост на правните последици от сделката — връзката между сделката и породените от нея права и задължения е причинно-следствена, генетична²².

Едно право (и съответстващото му задължение) е принципно в каузална връзка с другите права и задължения, произтичащи от същото правоотношение. Обратно, между права и задължения, произтичащи от различни правни отношения, по принцип важи началото на абстрактността (с други думи, развитието и действителността на правата от едното правоотношение не влияе на съдбата на правата от другото). Само по изключение законът установява между правни последици, породени по силата на различни фактически състави, правилото на каузалността (взаимозависимост, акцесорност)²³.

²¹ Вж. за общоупотребимото значение на думата, което малко се отклонява от правно-техническото, Речник на чуждите думи в българския език, Наука и изкуство, 1978 г., стр. 22.

²² За „абстрактност“ между сделката и нейните правни последици не би могло да се говори и поради следната причина: ако правната последица би била независима от пораждащата я сделка, това би ни натрапило абсурдния извод, че нищожността на сделката или нейното унищожение, разваляне, отмяна или едностранно прекратяване не биха се отразили върху правните ѝ последици. Така тези правни последици биха преживели необезпокоявано несъществуването на сделката. По този начин ще лишим гражданското право от почти цялата му санкционна система.

²³ Така например правото на поръчителя да предявява възраженията на главния длъжник (чл. 142 ЗЗД), правото на солидарния съдлъжник да предявява общите за дълга възражения (арг. от чл. 122, ал. 3 ЗЗД), прихващането на насрещни еднородни задължения, идещи от различни правопоращащи факти (чл. 103 и сл. ЗЗД), случаите на *debitum cum re junctum* (чл. 91 ЗЗД) и др.

След като видяхме, че помежду си като абстрактни или каузални се отнасят не сделките или юридическите факти, а само техните правни последици, следва да се запитаме: Как може да се дефинира абстрактността (самостоятелността)? Съществуващата по силата на закона функционална връзка между правата и задълженията от едно правоотношение резултира във възможността изпълнението на едно задължение да бъде отказано, като се предяви възражение, основаващо се на същото това правоотношение. Такова възражение може да се предяви и когато има изрично установената зависимост между правните последици на различни правоотношения. Именно правото да се предявяват тия възражения, основаващи се не на наличието или отсъствието на претендираното право, а почиващи на неизпълнението или несъществуването на други права (били те от същото или от друго правоотношение), се нарича каузалност (акцесорност)²⁴. И обратно — ако законът отрича на длъжника правото да предявява такива възражения, става дума за негово абстрактно задължение.

Накрая трябва да се подчертае, че абстрактността, когато е установена, не се отразява на претенциите за неоснователно обогатяване на оня, който е ошетен от невъзможността да предяви възражения²⁵. Тук обаче важи принципът, че първо се плаща по абстрактното задължение, а след това се водят процеси за неоснователно обогатяване срещу съответните лица (erst zahlen, dann prozessieren).

6.2 ПРЕДЕФИНИРАНЕ НА ПОНЯТИЯТА “КАУЗА” И “АБСТРАКТНИ СДЕЛКИ”

Явно, немалка част от проблемите за каузалитета и абстрактността са породени от неразграничаването между сделка и нейните правни последици. Друга част от проблемите са следствие от безкритичната рецепция на идеята за каузата (причината, основанието) на сделките. Трети кръг проблеми идат просто от езикова непрецизност.

С оглед на тази противоречивост и непоследователност, нещата просто трябва да се предефинират. Трябва да се изясни, какво е “кауза”, какво е “каузална” и какво е “абстрактна сделка”, както и какво означава “каузалитет” и какво – “абстрактност”.

Приемам, че каузата е това, което твърдят преобладаващото число автори – типичната и непосредствена правна цел на сделката. (Както вече се поясни, преобладаващото число сделки имат повече от една кауза.) Разбирано така, значението на каузата и подреждането на каузите в някаква схема обаче нямат никакво практическо значение. За сметка на това научната стойност на такива доктринерни конструкции е съмнителна.

Не приемам разбирането на каузата като едно скрито валутно отношение или отношение на покритие, в изпълнение на което или за обезпечение на което е извършена друга сделка. Това не е “кауза”, а е “основанието” по смисъла на чл. 55 и сл. 33Д. В института на неоснователното обогатяване под “основание” се разбира юридически факт, който поражда правни последици, изискващи имуществено разместване²⁶.

Схващането, че абстрактните сделки нямали кауза, че каузата не била елемент от фактическия състав на тези сделки, е неудържимо, колкото и да е широко разпространено. Ако приемем, че основанието е онази непосредствена правна цел, то всяка сделка има кауза, тъй като всяка сделка поражда някакъв правен ефект. Е, този именно правен ефект съвпада с нейната кауза. Ако правна цел нямаше или правото се дезинтересираше от нея, това би значело да няма и правни последици.

Изхождайки от така приетото понятие за кауза, трябва да приемем, че има само каузални сделки. Абстрактните сделки са една *contradictio in adiecto* (оксиморон); такива не съществуват. Доколкото абстрактни сделки няма, делението на сделките на каузални и на абстрактни е логически немислимо (множество, състоящо се от подмножествата А и Б, при което подмножеството Б е празно, се свежда до множеството А).

²⁴ В повечето случаи възражения относно съществуването на самото претендирано право могат да се предявяват. Има обаче хипотези, в които дори и тая възможност е силно стеснена – т.напр. при поръчителството за менителничните ефекти могат да се правят не всички възражения за нищожност, а само тези, почиващи на недостатък във формата – чл. 485, ал. 2 ТЗ и 387, ал. 2 33Д (отм.)

²⁵ Обратно **Таджер, В.**, Гражданско право на НРБ, обща част, дял 1, изд. Наука и изкуство, 1972, стр. 208.

²⁶ Така **Василев, Л.**, Облигационно право, Отделни видове облигационни отношения, София, 1958, стр. 114.

В обобщение – абстрактни и каузални сделки няма. Всички сделки са каузални, доколкото всички те имат за цел постигането на определен правен резултат (а не социален, икономически или мотивационен).

Доколкото абстрактни сделки няма, те (абстрактните сделки) не са огледалното понятие на каузалните. Поради това делението на сделките на каузални и “абстрактни” трябва да отпадне.

7 КАУЗАЛИТЕТ И АБСТРАКТНОСТ НА ПРАВООТНОШЕНИЯТА ПОМЕЖДУ ИМ

Сделките не бива да се бъркат с правните последици от тях. Вярно е, че сделката е *prius*, а правните последици (правоотношенията) са техен *posterius* и че сделката е необходимото и същевременно достатъчното условие, за да възникне правоотношението. Сделките съгласно застъпването тук схващане за каузата са винаги *per definitionem* задължително каузални. Произтичащите от сделките правоотношения обаче помежду си могат да бъдат или каузални, или абстрактни.

За да се изясни, какво авторът разбира под абстрактност и каузалитет на правоотношенията, трябва да се върнем към доктрината, която прави разграничение между правоотношение в широк и в тесен смисъл. Под тесен смисъл на правоотношението се разбира едно единствено право и насрещното му задължение. Под правоотношение в широк смисъл пък се разбира съвкупността от множество права и насрещните им задължения, които произтичат от един цялостен юридически факт или фактически състав.²⁷ За какво се прави това разграничение между правоотношение *lato* и *stricto sensu*? На пръв поглед самоцелната доктринерна класификация всъщност ни разкрива дълбоката функционална връзка между отделните правни връзки (правоотношения в тесен смисъл) в рамките на цялостното правоотношение.

7.1 ДЕФИНИРАНЕ НА КАУЗАЛИТЕТ И АБСТРАКТНОСТ НА ПРАВООТНОШЕНИЯТА

Разделянето на каузални и абстрактни може да има смисъл не при сделките, а само при правоотношенията (произтичащите от един юридически факт или фактически състав права и задължения).

Каузалност (каузалитет) означава “свързаност”, “зависимост”. В случая, разбира се, става дума за нормативна зависимост. Тази нормативна зависимост на правоотношенията пък от своя страна се корени в стопанската обвързаност между тях. След като стопанският оборот и икономическата логика не допускат две правоотношения да се разглеждат отделно, тъй като принадлежат към едно и също икономическо единство, правото не може да откъсне тези правоотношения едно от друго. Каузалитетът означава, че промени, изменения, прекратяване, подновяване, унищожаване, погасяване, разваляне и т.н. на едното правоотношение ще повлияе на другото правоотношение. Това влияние ще се изрази най-вече във възможността, от едното правоотношение да се предявяват възражения или да се черпят права по другото правоотношение.

Тук трябва да се добави и едно терминологично уточнение – понятията “акцесорност” (“зависимост”) и “каузалност” често се употребяват синонимно. Всъщност тези термини означават различни явления. Акцесорните отношения са винаги каузални, но каузалните не винаги са акцесорни. Т.е. акцесорните отношения са подмножество на каузалните отношения. В акцесорност са онези правоотношения, при които едното има някой от правопораждащите си факти в правните последици на другото правоотношение. Така например лихвата за забава е акцесорна спрямо правоотношението, от което произтича главницата, тъй като за да се породи вземането за лихва, едно от необходимите условия е да е налице вземане за определена сума.

Абстрактност означава “откъснатост”, “отделеност” или “независимост”. В правен смисъл абстрактността означава, че от едно правоотношение не могат да се черпят права или възражения, които да се релевират по друго правоотношение. Съдбите на две правоотношения, които са абстрактни едно спрямо друго, се развиват по свои пътища, не се пресичат, промените в едното правоотношение не се отразяват на другото.

²⁷ Така **Кожухаров, Ал.**, Облигационно право, общо учение за облигационното отношение, 1958 г., стр. 13 и сл. За понятията “прости и сложни правоотношения”, в които се влага по-друг смисъл, вж. **Таджер, В.**, Гражданско право на НРБ, обща част, дял 1, изд. Наука и изкуство, 1972, стр. 168 и сл. и **Павлова, М.**, Гражданско право, обща част, том първи, изд. Софи-Р, 1995, стр. 165 и сл.

След като става дума за “откъснатост” или “зависимост”, трябва да са налице поне две явления, които да се намират в едната или в другата корелация. Поради това не може да се каже, че една сделка или произтичащото от нея правоотношение са “абстрактни”, без да се посочи, спрямо какво се проявява тази абстрактност.

Правоотношението А ще е абстрактно спрямо правоотношението Б тогава, когато в рамките на правоотношението А не могат да се правят възражения или да се черпят права от правоотношението Б.

Каузални са пък онези правоотношения, които, макар и възникнали от различни юридически факти, дават възможността, по едното от тях да се правят възражения или да се черпят права, чиито източник е някакъв юридически факт или правна последица, числящи се към другото правоотношение.

7.2 ПРИНЦИПЕН КАУЗАЛИТЕТ В РАМКИТЕ НА ЕДНО И СЪЩО ПРАВООТНОШЕНИЕ

Общият принцип е: в рамките на цялостното правоотношение отделните правни връзки (правоотношения в тесен смисъл) се намират в корелативна и функционална връзка помежду си. Те зависят едно от друго. Те не могат да се разглеждат поотделно, без да се държи сметка за всички останали. Правото в тези случаи просто следва неумолимата стопанска логика на живота. Отделните правни връзки в рамките на единното правоотношение не могат да се мислят едни без други не по някаква прищявка на правото или на неговите тълкуватели, а защото такава една сепарация, такава едно абстрахиране би било просто стопански и психологически неоправдано.

Като примери за проявлението на този принцип могат да се дадат следните феномени: Частичната недействителност на една сделка означава, че недействителността на само една или само на някои от правните връзки, които са нейно следствие, може да доведе до нищожност на цялото правоотношение, ако не може да се предположи, че то би възникнало и без тяхното наличие; неизпълнението на само едно от множеството задължения по един договор може да доведе до цялостното му разваляне; възражението за неизпълнен договор, както и правото на задържане, упражнявано на основание само едно от множеството неудовлетворени права може да доведе до временна парализа на всички останали (чл. 90 и 91 ЗЗД) и т.н.

7.3 ПРИНЦИПНА АБСТРАКТНОСТ МЕЖДУ ОТДЕЛНИ ПРАВООТНОШЕНИЯ

Вярно обаче е и обратното – правните връзки от едно правоотношение (тяхното изпълнение или неизпълнение) принципно не могат да рефлектират върху действителността или изпълнението на друго правоотношение, различно от първото. Иначе казано, отделните правоотношения, независимо дали те се развиват между едни и същи или между различни субекти са самостоятелни, независими едно от друго. Те са откъснати, или, ако употребим латинския термин, те са абстрактни едно спрямо друго.

Ако каузалитетът вътре в рамките на едно единно правоотношение се оправдава от принципа за стопанската целесъобразност и психологическата съвместимост, то принципът на абстрактност на отделните правоотношения едно спрямо друго намира опората си в изискванията за правна сигурност. Наистина, не е нужно много въображение, за да си представим, какво би станало, ако всеки започне да вади всевъзможни и невъзможни възражения от всички правоотношения, които му хрумнат, пък били те и между него и същия субект, срещу когото възражението се предявява. Един житейски аналог е семейният скандал, в който като за аргументи се използват факти, лежащи далеч в миналото и нямащи нищо общо с “дискутирания” в момента проблем. Поради тази именно причина законът в чл. 90 ЗЗД казва, че възражението за неизпълнен договор може да се основава само на “същото правно отношение”; поради същата причина договорът може да се разваля само при неизпълнение на същия този договор, а не на кое да е задължение на длъжника, поради тази причина унищожаването на договорите може да се предприеме само поради порок във волята при сключването на съответния, а не на кой да е договор, поради тази причина погасителната давност се спира само между лица, които са в брак или други особени отношения помежду си, а не с кои да е други лица и т.н. и т.н.

За абстрактността между отделни правоотношения могат да се дадат следните примери. Вземането за предаване на владението върху вещь от продажба е абстрактно спрямо вземането за предаване на държане на вещь при договор за наем. Тези две правоотношения не си влияят и от едното не могат да се черпят възражения срещу другото. При банковата гаранция банката-

гарант по принцип не може да предявява на бенефициера възражения от валутното отношение (това между бенефициера и наредителя на гаранцията), нито от отношението на покритие (това между банката и наредителя). Т.е., гаранционното отношение (банка – бенефициер) е абстрактно спрямо тези две правоотношения. При договора за незабавно инкасо титулярът на разплащателната сметка не може да възразява на банката, че е направила недължимо плащане, като се позовава на вътрешните си отношения с бенефициера по незабавното инкасо. Пренаемателят не може да противопостави на наемодателя плащанията, които е направил преждевременно на пренаемодателя (чл. 234, ал. 3 ЗЗД) и т.н.

7.4 ИЗКЛЮЧЕНИЯ ОТ ГОРНИТЕ ПРИНЦИПИ

7.4.1 ИЗКЛЮЧЕНИЯ ОТ КАУЗАЛИТЕТА В РАМКИТЕ НА ЕДНО ПРАВООТНОШЕНИЕ

От принципа на каузалитета вътре в рамките на едно правоотношение има някои изключения – например разваляне на договора не се допуска, ако неизпълнението е незначително с оглед интереса на кредитора (чл. 87, ал. 4 ЗЗД); частичната недействителност не води до цялостна недействителност на сделката, ако недействителната част няма решаващо значение при сключването на договора (чл. 26, ал. 4 ЗЗД); правото на задържане принципно се разпростира само дотолкова, колкото е нужно за обезпечение на кредитора (чл. 91, ал. 2 ЗЗД).

Ако принципният каузалитет между правата и задълженията от едно и също правоотношение се диктува от принципа на стопанския разум, пак този стопански разум повелява и посочените изключения от принципа. Доведен докрай, каузалитетът в много случаи може да се изроди в злоупотреба с право. Всъщност, посочените примери са конкретни законови средства за борба с шиканата.

Изключения от принципния каузалитет има и в още един изолиран случай. Макар че в рамките на едно правоотношение при две насрещни задължения винаги може да се предяви право на задържане (възражение за неизпълнен договор), това няма да е така, ако едното от насрещните задължения не е станало изискуемо. От неизпълнението на неизискуемото още задължение не може да произтича правото на задържане.

Привидност за абстрактност вътре в рамките на едно правоотношение се поражда в една значима група случаи. Това са сделките, при които законът не изисква да се посочва насрещната престация, с оглед на която се извършва волеизявлението. Такива са феномените на цесията, отказа от наследство, поемането на дълг в двете му форми, менителничните ефекти и др. Тук обаче става дума именно за привидна, а не за същинска абстрактност вътре в рамките на едно правоотношение. Абстрактност при изброените случаи съществува, но тя е между правоотношения, породени от различни юридически факти. Сделките, които традиционно се наричат “абстрактни”, всъщност се извършват в изпълнение на т.нар. валутни или каузални отношения (вж. за подробности т. 5.5.)

7.4.2 ИЗКЛЮЧЕНИЯ ОТ АБСТРАКТНОСТТА МЕЖДУ ДВЕ РАЗЛИЧНИ ПРАВООТНОШЕНИЯ

Може да се каже, че между отделните правоотношения в широк смисъл на думата (тези, породени от различни юридически факти), съществува стена (принцип на абстрактността между отделните правоотношения). Тази стена обаче не винаги е китайска. Макар и трудно преодолима, в нея по изключения могат все пак да се открият проходи.

Каузалитетът между две отделни правоотношения означава или 1) че от едното правоотношение могат да се черпят възражения, които да отлагат или препятствуват изпълнението на задълженията по другото правоотношение или 2) че от едното правоотношение могат да се черпят права, които могат да се упражняват по другото правоотношение.

Примери за преодоляване на абстрактността между отделни правоотношения са: поръчителство, залог, ипотека, солидарност, каузална банкова гаранция, договор в полза на трето лице. При тези правоотношения поръчителят, вещно задълженият, солидарният длъжник и банката-гарант могат да предявяват възражения от правоотношения, в които те не са участвували и които са различни от поемането на съответното обезпечение (чл. 142, 151 ЗЗД, *argum. a contrario* от чл. 122, ал. 3 ЗЗД). Промитентът пък ще може да предявява на бенефициера възражения от договора си със стипуланта, макар че правоотношенията промитент – стипулант и промитент – бенефициер са различни и са породени от различни юридически факти - чл. 22, ал. 2 ЗЗД (отношенията между промитента и стипуланта се

пораждат от договора, сключен между тях, а тези между промитента и бенефициера – от този договор заедно с добавеното към него съгласие на бенефициера да се ползува от облагата).

Също така, когато се търсят вреди от неизпълнението по някакъв договор, тези вреди могат да се свеждат до обезщетението или неустойките, дължими по друг договор, който изправната страна е сключила с трето лице и не е могла да изпълни поради неизпълнението по първия договор. В този случай задължението за обезщетение по втория договор ще се превърне в право, което може да се предяви по първия договор (чл. 82 ЗЗД).

Пробив в абстрактността между отделни правоотношения се наблюдава и при встъпването в дълг, поемането на дълг, и цесията. Там, при липсата на обективна новация на задължението, длъжникът може да черпи възражения от друго, съществуващо преди това правоотношение, по което той не е страна. Така поелият дълга или встъпилият в дълг може да предявява възраженията по този дълг (чл. 101, изр. 3 във вр. чл. 122, ал. 3 и чл. 102, ал. 3 ЗЗД). Тези задължения обаче произтичат от правоотношение, различно от самото поемане на дълг или встъпване в дълг. Цедираният длъжник ще може да предявява на новия кредитор възраженията, които е могъл да предяви и на стария, макар тези възражения да произтичат от правоотношение, различно от цесията (чл. 99, ал. 2 във вр. с *argumentum a contrario* от чл. 103, ал. 3 ЗЗД).

Един от най-илюстративните примери за преодоляване на абстрактността между отделни правоотношения е компенсацията на насрещни еднородни задължения (чл. 103 и сл. ЗЗД). Тези насрещни еднородни задължения *per definitionem* ще произтичат от различни правоотношения, но ще могат да си взаимодействуват.

Друго изключение от абстрактността между отделните правоотношения е нормата на чл. 90, ал. 2 ЗЗД. Право на задържане съществува не само когато длъжникът има изискуемо вземане от същото правно отношение, но и в случая, когато това вземане още не е изискуемо, но “от обстоятелствата е ясно, че има опасност” другата страна да не изпълни това задължение. Тази “опасност” и тези “обстоятелства” най-често ще се проявяват в неизпълнението на друго правоотношение или в тяхното състояние (например настъпила неплатежоспособност или свръхзадълженост).

Като разумна граница, но не и като край на примерите може да послужи търговското право на задържане (чл. 315 ТЗ), при което основанието за задържането се корени в правоотношение, различно от онова, по силата на което търговецът е получил предмета на задържането.

Причина за тези изключения е отново стопанският разум. Ако този разум повелява, вътре в рамките на едно правоотношение да царят каузалитет, пак той в много случаи ще обуслови каузалитет между различни правоотношения. Основание за такова отклонение от принципа е особената житейска или стопанска връзка между тези различни правоотношения, която е прието да се нарича “конекситет”²⁸. Другото възможно основание е стопанската икономичност, която намира най-ярко проявление при компенсацията на насрещни еднородни вземания. От това основание пък отново има ред изключения (недопустимост на компенсацията), които се диктуват от съображения на морал, справедливост и (зле разбран и твърде безогледно проведен) държавен интерес.

7.5 ОБОБЩЕНИЕ

Изводите, които се налагат, са следните:

1. В рамките на едно правоотношение царят принципен каузалитет между отделните съставляващи го права и задължения.
2. Между различни правоотношения царят абстрактност (отделност, независимост).
3. Изключенията, които законът установява винаги изрично, се свеждат до случаите на каузалитет между отделни правоотношения и до абстрактност вътре в рамките на едно и също правоотношение.

Такъв каузалитет между отделни правоотношения може да се уговори и между страните, и то – по следния начин. Съконтрагентите се договарят, че изпълнението на сключена между тях сделка ще зависи от изпълнението на друга сделка – било между тях или между един от тях и трето лице, или между трети лица. Тук всъщност става дума за уговаряне на условие (отлагателно или прекратително). Интересен е въпросът, могат ли страните да уговорят абстрактност вътре в рамките на едно и също правоотношение, ако законът не допуска това изрично. Този въпрос е разгледан по-долу, в т. 9.

²⁸ Така Кожухаров, Ал., *op. cit.*, стр. 232.

8 ИНТЕНЗИТЕТ НА АБСТРАКНОСТТА МЕЖДУ ПРАВООТНОШЕНИЯТА

Затрудненията при дефинирането на термина „абстрактност“ идат и от обстоятелството, че нерядко по отношение на някои права дадено задължение е абстрактно, а спрямо други е каузално (акцесорно, зависимо). Абстрактността на правоотношенията помежду им има различни степени на интензитет. Иначе казано, в много случаи се наблюдава едно „плаване“ между абстрактност и каузалитет.

Така например при солидарността: задължението на един солидарен длъжник е абстрактно спрямо личните възражения на останалите съдлъжници, но е каузално по отношение на общите възражения по дълга (чл. 122, ал. 3 и чл. 123, ал. 2 ЗЗД).

При договора в полза на трето лице промитентът може да противопоставя на бенефициера възраженията, които произтичат от договора със стипуланта, но не и от други отношения с този стипулант. Така правоотношението между промитента бенефициера е каузално по отношение на договора в полза на трето лице и е абстрактно спрямо други отношения между стипуланта и промитента.

При менителничните ефекти задълженото лице може да прави всякакви възражения за нищожност, а онзи, който е поръчителствувал за него, може да се позовава само на недостатък във формата (чл. 485, ал. 2 ТЗ). Пак при тоя правен институт джирантите и авалистите не могат да се позовават и на порок в съгласието (арг. от чл. 461 ТЗ). Длъжникът по менителницата по начало не може да предявява възражения, основаващи се на валутното отношение, скрито зад менителницата или записа на заповед. Ако ли обаче джиратарят е недобросъвестен, тези възражения ще могат да му се противопоставят (чл. 464, 465 ТЗ).

При банковата гаранция абстрактността на задължението на гаранта не може да надделее над възражението за нищожно валутно отношение, когато основанието за тая нищожност е в противоречие с морала или закона²⁹.

При компенсацията на насрещни еднородни вземания важи принципно каузалитетът, макар вземанията да произтичат от различни отношения. Компенсацията обаче ще е невъзможна, ако длъжникът се е съгласил с прехвърлянето на вземането към нов кредитор (чл. 103, ал. 3 ЗЗД), както и в случай, че пасивното вземане произтича от непозволено увреждане или от данъчно задължение (чл. 105 ЗЗД). Тук абстрактността между двете правоотношения се обуславя от допълнителни факти, които се наслагват към фактическия състав на компенсацията и го парализират.

Една от най-ярките илюстрации на превръщането на абстрактност в каузалитет може да се види при придобиването на собственост върху вещи. Да разгледаме хипотезата, в която С(обственикът) на определена движима вещь я е предоставил на П(олзувател), а П е прехвърлил тази вещь на Т(рето лице). С ревандикира вещта си от Т. В тази ситуация се наблюдават три правоотношения – между С и П (договор за предоставяне на ползуването), между С и Т (абсолютното вещно правоотношение на собственика с всички трети лица) и между П и Т (транслативен договор). Между правоотношенията С-Т (собственик – трето лице) и П-Т (прехвърляне собствеността на чужда вещь) важи принципът на абстрактността. С други думи, Т няма да може да противопостави на ревандикационния иск на С възражения от правоотношението си с П. Възможен е обаче пробив в тази абстрактност – ако правоотношението П-Т произтича не от какъв да е транслативен договор, а от възмезден транслативен договор и ако Т е придобил владението на въпросната вещь, на С ще може да се противопостави възражението за собственост на Т, придобита по първичен начин (чл. 78 ЗС). Така от абстрактни правоотношенията С-Т и П-Т се превръщат в каузални едно спрямо друго. Този каузалитет обаче може отново да се превърне в абстрактност, ако С докаже, че Т е бил недобросъвестен при придобиването. Същият ефект (превръщане от каузалитет в абстрактност) ще настъпи дори и в случай, че Т е бил добросъвестен, ако се окаже, че вещьта е била изгубена от С или му е била открадната. Така установената абстрактност пък пак ще се превърне в каузалитет, ако от открадването или изгубването са изтекли три години – Т,

²⁹ Такова е преобладаващото схващане в западната доктрина, отдаваща особено голяма тежест на недействителността поради противоречие с морала.

основавайки се на този изтекъл преклузивен срок, ще може да възрази на С, че е станал собственик.

9 ВЪПРОСЪТ ЗА ФОРМАТА НА СДЕЛКИТЕ, ПОРАЖДАЩИ АБСТРАКТНИ ПРАВООТНОШЕНИЯ. ДОПУСТИМОСТ НА УГОВАРЯНЕТО НА АБСТРАКНОСТ

Може да се постави въпросът, дали наистина за възникването на т.нар. “абстрактни сделки”, или по-точно абстрактните правоотношения, е принципно необходима някаква тежка форма³⁰.

Не е необходимо това да е така. Тежката форма се явява преди всичко гаранция срещу несериозно, лекомислено или погрешно поемане на задължение, което обикновено е свързано с жестоко и бързо принудително изпълнение.

Това значение на формата – да е предпоставка за облекчено принудително изпълнение – е такова не само в нашето право – например при менителничните ефекти, при актовете по чл. 237 ГПК – а може от историческо и сравнително-правно гледище да се подкрепи от примерите с римско-правните формални актове, с абстрактното обещание за задължаване и признанието на дълг по § 780-782 от Германския граждански законник, с особеностите на т.нар. “*deed*” по англо-саксонското право.

Наред с това, ако се спази предвидената в закон тежка форма, длъжникът принципно няма да е сигурен в получаването на насрещна облага (например при запис на заповед, издаден за гарантиране на чужд дълг), защото тази насрещна облага не може да се претендира само въз основа на абстрактното правоотношение, породено от съответната сделка (запис на заповед, издаден вместо плащане на цена по покупкопродажба).

Поддържа се мнението, че “абстрактните” сделки (т.е. тези, които пораждаат нови правоотношения, правно независими от стопанската реалност) трябва да са извършени принципно тежка форма. В много случаи това е така, но според мен то не може да се възведе в ранг на общ принцип.

Използувайки известни правнотехнически способности, страните могат да постигнат ефекта на абстрактно задължаване. Т.е. на правоотношение, което не дава възможност на участника в него да предявява възражения или да черпи права било от самото него, било от други, дълбоко свързани с него правоотношения. Така например, две страни искат да извършат замяна. Но по някаква причина не желаят да се обвържат с възраженията за недостатъци на вещите, които ще се заменят. Това страните биха могли да постигнат, като сключат едновременно две насрещни дарения, където всеки “подарява” вещта, която всъщност заменя. Така в този изолиран случай може да се постигне на практика абстрактност на замяната, макар и чрез други правни фигури.

Често се поддържа мнението, че страните не могат да уговорят абстрактни правоотношения помежду си – т.е. да договорят по такъв начин, че да се изключи правото на възражение или правото на търсене на насрещната престация. Общоприето е, че по днешните правни системи уговорки от рода на *actum de non petendo* са недействителни поради противоречие с добрите нрави и поради това, че те не обвързват съда, който ще решава спора между страните, тъй като противоречат на императивни процесуални правила. Това схващане, има, разбира се, своето оправдание, доколкото един такъв отказ от права (или от възражения) ще представлява предварителен отказ от права. А, както е известно, предварителният отказ от права е недопустим³¹.

Това мнение може да бъде споделено. Ако се допусне, страните да уговорят абстрактност в рамките на едно и също правоотношение или да абстрахират едно от друго две отделни правоотношения, които законът е замислил като каузални помежду си, това би довело до

³⁰ Това схващане се поддържа от **Калайджиев, А.**, За основанийето на правните сделки, *loco citato*, стр. 25 и **Диков, Л.**, *op.cit.*, стр. 26 и сл., **Larenz, K.**, *Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts*, C.H.Beck, 7. Aufl., S. 329.

³¹ Недопустимостта на предварителния отказ от права може да се обоснове не само посредством аналогията с чл. 35, ал. 3, чл. 38, ал. 2, чл. 94, чл. 113, чл. 152, чл. 192, ал. 1, чл. 193, ал. 3, чл. 206, ал. 1, чл. 226, ал. 1, чл. 227, ал. 4, чл. 229, чл. 252, ал. 1 ЗЗД, чл. 35 ТЗ, чл. 34, ал. 1 ЗС, чл. 16, ал. 5, чл. 23, ал. 5 ЗАрендЗемед, чл. 69, ал. 1, чл. 76 ЗНасл, чл. 203, ал. 2 ГПК, но и посредством едно друго съображение. Този, който се отказва от свои бъдещи права, на практика се отказва от възможността, те да се породят в неговата правна сфера. Т.е., той прави отказ от правоспособност. Такъв отказ от правоспособност, макар и частичен, макар и на пръв поглед незначителен, е недопустим, тъй като правоспособността се урежда с императивни правни норми.

нетърпими резултати. Така би се открил широк път за недобросъвестни уговорки, би се изпразнила от съдържание забраната на чл. 94 ЗЗД, правото би се най-сетне лишило от санкционната система на недействителността. Социалният ефект ще е недопустим. Поради това считам, че уговарянето на абстрактност излиза извън границите на договорната свобода и би се превърнало в нейно отрицание – недобросъвестно налагане на намерението да не се изпълнява върху другата страна, като при това ѝ се отнемат всички оръжия за защита.

Обратно – напълно допустимо е, страните да установяват каузалитет в отношенията помежду си, макар те да са изначално абстрактни. Това може да стане по тривиален начин – като изпълнението на едното от правоотношенията се установи като условие за изпълнението на другото правоотношение. Такъв е случаят при т.нар. “обвързани сделки”. Ако уговарянето на абстрактност е недопустимо, защото може да засегне стабилността на санкционната система на правото, уговарянето на каузалитет ще е напълно валидно, тъй като само създава допълнителни гаранции за съответната страна, че ще получи желаното изпълнение.

10 FACIT

В обобщение могат да се изтъкнат следните по-важни резултати, до които тази статия стига:

Не могат да бъдат споделени преобладаващите схващания за каузата като “типична и непосредствена правна цел на сделката”, или като “обусловеност на насрещните престации на страните една от друга” (consideration). Каузата не може да се схваща и като скрито валутно отношение или отношение на покритие.

Каузата не е единно и самостоятелно понятие. То има само доктринерно значение и повече замъглява проблематиката, отколкото я изяснява. Под кауза (причина, основание) могат да се разбират най-различни правни феномени, които, първо, имат своя самостоятелна правна уредба и второ, имат различни правни последици, не винаги резултиращи в нищожност на сделката.

Липсата на основание по смисъла на чл. 26, ал. 2 ЗЗД е плод на законодателна грешка. Такова основание за нищожност всъщност няма. То следва да отпадне от уредбата на нищожността при бъдеща промяна на закона.

“Абстрактни” и “каузални” сделки няма. Абстрактността или каузалитетът могат да съществуват само като отношение между правните последици на определени сделки.

Две правоотношения, имащи различни правопораждащи факти, са принципно абстрактни помежду си. Само по изключение законът установява каузалитет между две отделни правоотношения. Вярно е и обратното – вътре в рамките на едно правоотношение господства принципът на каузалитета, т.е., отделните права и задължения, от които то се състои, са взаимозависими. Пак само по изключение законодателят изключва тази взаимна обвързаност, като установява абстрактност между правните последици на единното правоотношение.

За абстрактност между отделните правоотношения не може да се говори в абсолютни измерения. Интензитетът на абстрактността е плаващ при различните правоотношения.

Голямата част от т.нар. “абстрактни сделки” поражда правоотношения, които са абстрактни спрямо други правоотношения, породени от други юридически факти. Така че “абстрактните сделки” не са някакъв особен феномен, а са всъщност израз на общия принцип за абстрактност, откъснатост на правоотношенията, породени от различни юридически факти. Причината за обозначаването им като “абстрактни” и за разглеждането им като нещо особено всъщност се корени в това, че макар и самостоятелни и отделни, породените от тях правоотношения са в твърде тясна стопанска и житейска връзка с други правоотношения. Тази тясна връзка кара чувството ни за справедливост да очакваме каузалитет, а се оказва, че сме изправени пред правна изолация.

Не може да се изведе общ принцип, че т.нар. “абстрактни сделки” имат особени формални изисквания за своята действителност. Наблюдават се множество случаи, в които “абстрактните сделки” могат да се извършват валидно и без да се спазва някаква форма.

Установяването на абстрактност или каузалитет между две правоотношения е в компетенцията на законодателя и в общи линии следва да се очаква, той да се придържа към вече изведените принципи на принципна абстрактност между различни правоотношения и принципен каузалитет вътре в рамките на едно правоотношение. Чрез свои уговорки страните не могат да преодолеят

законовоустановените съотношения на абстрактност. Те обаче могат да уговорят и да постигат каузалитет между отделни правоотношения.

ИЗПОЛЗУВАНА ЛИТЕРАТУРА

Василев, Л., Гражданско право, обща част, нова редакция на Ч. Големинов, 1993 г.

Герджиков, О., Нищожни сделки – понятие и основания, дисертация за присъждане на научната степен “кандидат на юридическите науки”, София, 1973 г.

Диков, Л., Абстрактните сделки по нашето гражданско право, Годишник на Юридическия факултет на Софийския университет, 1931 – 1932 година.

Калайджиев, А., “За основанието на правните сделки”, сп. “Съвременно право”, бр. 1/1990 г.

Калайджиев, А., „За абстрактните сделки по българското право“, сп. “Държава и право”, бр. 7/1990 г.

Кожухаров, Ал., Облигационно право, общо учение за облигационното отношение, 3. издание, 1958 г.

Павлова, М., Гражданско право, обща част, т. 2, 1995 г.

Стамболиев, О., Доказването в исковото съдопроизводство, ВСУ “Черноризец Храбър”, 1999 г.

Таджер, В., Гражданско право на НРБ, обща част, дял I и II, 1972-3 г.

Таков, Кр., Банковата гаранция, 1998 г.

Тасев, Хр., Българско наследствено право, 1987, цитиран по препечатка от сп. Юридическа мисъл, г. I, септември 1946, книга 7

Христов, Н., Менителницата и основното отношение, сп. Търговско право, бр. 4-6/1994

Цончев, Кр., Договор за дарение, София, 1988

Capitant, H., De la cause des obligations, Paris, 1927

Flume, W., Das Rechtsgeschaef, 1. Aufl., Springer Verlag, 1965.

Larenz, K., Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts, 1987, C.H.Beck, 7. Aufl.

София, октомври 2000 година